

ԱՐՏԵՄԻ ԱՅՎԱԶՅԱՆԻ ՀՈՒՇԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԱՆՆԱ ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

Հոգվածը նվիրված է հայ կոմպոզիտոր, խմբավար, թավջութակահար, ՀԽՍՀ ժողովրդական արտիստ, հայ ազգային էստրադային երաժշտության հիմնադիր Արտեմի Այվազյանի (1902-1975) անտիպ հուշագրությանը, որը կենտրոնական տեղ է գրավում կոմպոզիտորի գրական ժառանգության մեջ: Կոմպոզիտորի հուշագրությունը լրացնում և հարստացնում է երաժիշտ-քաղաքացու և արվեստագետ-գործչի մասին մեր պատկերացումները, առավել ճշմարտացիորեն արտացոլում Ա.Այվազյանի կենսական դիրքորոշումը, երաժշտության ասպարեզում հետաքրքրությունների շրջանակը, գեղարվեստական սկզբունքներն ու պատկերացումները, կոմպոզիտորի բնավորության գծերը, ինչպես նաև ամբողջացնում կոմպոզիտորի ստեղծագործական ուղու պատկերը: Ռուսաց լեզվով գրված այս յուրօրինակ ինքնակենսագրությունն ուրվագծում է Երևանի գեղարվեստական և երաժշտական կյանքի համայնապատկերը: Թեև Այվազյանի հուշագրությունը ծանրաբեռնված չէ բազում իրադարձություններով, սակայն հեղինակը կյանքի որոշ դրվագներ՝ իր ուղու ամենավառ և ճակատագրական պահերը, ներկայացնում է մանրամասնորեն: Հուշագրության շնորհիվ բացահայտվում են կոմպոզիտորի գործունեության հինգ ոլորտները՝ կատարողական, ստեղծագործական, կազմակերպչական, մանկավարժական և գրական:

Կարծում ենք, որ Ա.Այվազյանի հուշագրությունն անհրաժեշտ է հրատարակել:

Քանայի քոնեթ – Արտեմի Այվազյան, հուշագրություն:

Յուրաքանչյուր մարդ ժամանակի մեջ կերտում է իր կյանքի ուղին: Այդ ուղին կառուցվում է շարժման միջոցով ճիշտ երաժշտության նման՝ ընթանալով առաջ և ստեղծելով տարբեր կերպարային դրվագներ: Կյանքի ուղի կերտելը, ինչպես երաժշտությունը, ժամանակային արվեստ է: Կյանքն էլ երաժշտության նման ունի միանգամից հիշվող և հուզառատ հատվածներ, որոնք հնչող ընթացքի մեջ աչքի են ընկնում և կարևորվում, բայց կերտվում է այն միայն վերջում, երբ ամբողջն արդեն հնչել է, երբ ամբողջական պատկերը կարելի է տեսնել, իսկ տեսնել կարելի է միայն այն դեպքում, եթե ժամանակին այդ կյանքի պատմությունը պահպանվել է, օրինակ՝ հուշագրության ձևով:

Կարդալով այդ ուղիներին նվիրված հուշերը, տեսնելով դրանք ամբողջության մեջ՝ մենք նորից կյանք ենք տալիս դրանց և երաժշտության նման լսում ենք արդեն մի փոքր այլ գույներ ստացած դրվագները՝ սկզբից մինչև վերջ:

Այսպես, հուշագրությունը մի առանձնահատուկ ժանր է՝ գաղտնիքներով և նոր բացահայտումներով լի ոլորտ: Այն պարունակում է մի ամբողջ կյանքի պատմություն:

Երաժշտագիտության մեջ լայն տարածում և մեծ նշանակություն ունի գրական այս ժանրը. բավական է նշել Ն.Ա.Ռիմսկի-Կորսակովի “*Летопись моей музыкальной жизни*” և Հեկտոր Բեռլիոզի “*Мемуары*”: Հուշագրությունը հնարավորություն է ընձեռում բացահայտելու հենց տվյալ արվեստագետի բնավորությունը, խառնվածքը, մտածելակերպը, ստեղծագործական նախասիրությունները, աշխատանքային դժվարությունները և այլն: Կարելի է ասել, որ հուշերի միջոցով ստեղծվում է անձի առավել ամբողջական և իրական կերպարը, հնարավորություն է ընձեռվում ծանոթանալու նրա ներաշխարհին, աշխարհընկալմանը և մտածելակերպին: Բացի այդ, հուշագրության միջոցով հնարավոր է լինում հայտնվել տվյալ ժամանակաշրջանում, զգալ այդ ժամանակաշրջանի նրբությունները:

Առավել հետաքրքիր են այն հուշագրությունները, որոնք ունեն գեղագիտական նշանակություն, գրված են պատմվածքի նման, շարադրման մեջ էլ պահպանված է սյուժետային գիծը: Այդպիսի մի գրական ստեղծագործություն է թողել մեզ հայ կոմպոզիտոր, խմբավար, թավջութակահար, ՀԽՍՀ ժողովրդական արտիստ, հայ ազգային էստրադային երաժշտության հիմնադիր Արտեմի Այվազյանը (1902-1975):

Երևանի Ե.Չարենցի անվան գրականության և արվեստի թանգարանի (ԳԱԹ) արխիվում պահպանվում է Այվազյանի ստեղծագործությանն ու կյանքին վերաբերող 1489 փաստաթուղթ, որից 17-ը կոմպոզիտորի հուշերն են: Այստեղ հավաքված են և՛ տարբեր գրառումներով նոթատետրեր, և՛ գրական պատմվածքներ, և՛ հայ մշակույթին վերաբերող վերլուծություններ: Եվ, ամենակարևորը, այստեղ են գտնվում կոմպոզիտորի՝ Ալեքսանդր Սպենդիարյանի մասին հուշերը և իր մեմուարները:

Պետք է նշել, որ բոլոր գրառումներն արված են ռուսաց լեզվով, մեկական թղթերի վրա կամ նոթատետրի մեջ՝ մեծամասամբ մատիտով (գրիչով արված են հիմնականում որոշ լրացումներ): Տեղ-տեղ երևում են մատիտի ջնջված, բայց ընթեռնելի հետքերը, որտեղ պարզ երևում է նույն մտքի այլ ձևակերպումը, կամ հանդիպում են նույն պատմության տարբեր մեկնաբանություններ տարբեր թղթերի վրա: Կոմպոզիտորի կողմից նյութի մանրակրկիտ մշակումից ելնելով՝ կարելի է ենթադրել, որ այն գրվել է հրատարակման նպատակով: Այվազյանն ինքն է սկսել մեքենագրել, ինչի մասին վկայում են պահպանված մի քանի թերթերը, որոնց մյուս մասը կա՛մ չի պահպանվել, կա՛մ պարզապես չի տպագրվել: Այսօր արխիվում ունենք յուրահատուկ, ամ-

բողջական, անտիպ հուշագրություն, որը տարիներ շարունակ սպասում է իր հրատարակմանը:

Հուշագրությանը վերաբերող գրառումների վրա ամսաթվեր նշված չեն: Թե երբ է Այվազյանը սկսել այս գործը, պարզ չէ, բայց կարելի է ենթադրել, որ 1960-ականներին, քանի որ գրառումներում նշվում են ուշ շրջանի՝ Ջազ նվագախմբից հեռանալուց հետո գրված ստեղծագործությունների վերնագրեր:

Ուշագրավ են արխիվում պահպանված հուշագրության մեքենագրված մի քանի էջերը: Հեղինակը վերնագրում է սկիզբը հետևյալ կերպ՝ «Նախաբանի փոխարեն» («Вместо предисловия»): Այստեղ կոմպոզիտորն անկեղծանում է, թե ինչու է ուզում գրել մեմուարներ: Նա հումորով նշում է, որ երբ արվեստագետն ինքն է գրում իր մասին, ապա շատ չի գովում իրեն և ընթերցողի աչքերում բարձրանում է իր համեստությամբ և նույնիսկ այնպիսի հատկանիշներով, ինչպիսիք միգրացե և չունի: Ավելացնում է, որ այսպես իրեն գրկել է երաժշտագետների գովեստներից և հաճելի խոսքերից¹:

Այվազյանի նպատակն էր ընթերցողի համար ստեղծել հետաքրքիր աշխատություն: Նա նշում է, որ չի սիրում նյութը ծանրաբեռնել ավելորդ տարեթվերով, ստեղծագործությունների վերնագրերով, դրանց թվարկելով և այլն: Նա գրում է. «Читатель - натура хрупкая. Читателя надо оберегать от всего, что может повлиять на его психику»²: Եվ իրոք, կարդալով Այվազյանի հուշերը, ընկնում ես մի հետաքրքիր պատմության մեջ, որը կապում է քեզ նյութին: Մտքի շարադրման բազմակի մշակումը, տեքստի բովանդակության, կառուցվածքի առկայությունն այլ նոթատետրերի մեջ, հումորի զգացումը, նույնիսկ «լայթ-արտահայտությունների» առկայությունը վկայում են հեղինակի լուրջ մոտեցման և տևական աշխատանքի մասին: Արխիվում պահվող այլ նյութերից էլ հայտնի է, որ Այվազյանը գրել է նաև բազում գրական ստեղծագործություններ: Այս հուշագիրը ոչ պակաս ստացված աշխատություն է:

Նոթատետրերից մեկում տեսնում ենք հուշագրության բովանդակության հիմնական կետերը³.

О детстве всё возможное,

О Баку. О самом городе, об учёбе, гимназии, муз. училище,

О Тбилиси, консерватории и т.д.,

¹ ԳԱԹ, Ա.Այվազյանի ֆոնդ, Արտեմի Այվազյան, № 311 - «Вместо предисловия», ռուս., մեք., 4թ.:

² Տե՛ս նույն տեղում:

³ ԳԱԹ, Ա.Այվազյանի ֆոնդ, Արտեմի Այվազյան, №315 - «Ձանազան գրառումներ», 13թ.:

Об Ереване, о Спендиарове и вообще,
 Москва, Поступление в конс. Всесоюзный конкурс 1932, и след. на
 лучшее исполнение советских авторов,
 Об оперетах. Об эстрадном оркестре,
 Квартеты. Сюиты. Концерт для виолончели. Отношение к музыке кино.
 О новой опере:

Բացի այդ, արխիվում պահվող թղթապանակներից մեկում գտնում ենք մի առանձին գրառում՝ համարակալված վերնագրերով: Ուսումնասիրելով այն՝ ենթադրում ենք, որ հեղինակն ասես ցանկացել է հուշագրությունը բաժանել գլուխների՝ ըստ ժամանակագրության, բայց տեսնում ենք, որ այն ամբողջական չէ, քանի որ վերջին վերնագիրը վերաբերում է 1927թ. Գյումրի տեղափոխվելուն, ինչը կոմպոզիտորի հուշագրության վաղ իրադարձություններին է պատկանում⁴:

Я постигаю основы наук,
 Приобщение к музыке,
 Вступление в заговор,
 Прерванное творчество,
 Продолжение учёбы,
 Музыку в массы,
 “Помнишь ли ты?”
 В мире бифштексов,
 Концертная деятельность (о штрафе),
 Вхождение в академическое общество (штраф коллегии),
 Знакомство со Спендиаровым,
 Новое назначение

Թեև Ա.Այվազյանի հուշագրությունը ծանրաբեռնված չէ բազում իրադարձություններով, բայց միևնույն ժամանակ հեղինակը կյանքի որոշ դրվագներ՝ իր կյանքի ուղու ամենավաղ և ճակատագրական պահերը, պատմում է մանրամասնորեն: Օրինակ, թե ինչպես չէր սիրում մաթեմատիկա և չէր հասկանում, թե ինչու պետք է անընդհատ հաշվի «А կետից В կետ դուրս եկող

⁴ Նույն տեղում:

անբանների հանդիպման վայրն ու ժամանակը»⁵: Հիշում է, թե ինչպես է փոխանակել իր թավջութակը պահակի շնիկի հետ կամ ինչպես է սկսել ոգեշնչված գրել իր առաջին երգերը դեռ դպրոցական տարիքում:

Մեծ ակնածանքով և սիրով է պատմում Սպենդիարյանի հետ առաջին հանդիպման, ապագա համագործակցությունների և վերջինիս ուսանողը լինելու մասին:

Հայրտությանը նշում է նորաստեղծ կոնսերվատորիայի նորաստեղծ նվագախմբի համերգների մասին և խորին հարգանքով հիշում նվագախմբի բացառիկ անդամներին:

Հիշում է նաև, թե ինչպես Լենինականում օպերետային թատերախմբի հյուրախաղերին մասնակցելուց հետո միայն իրեն չեն վարձատրել՝ ասելով հետևյալ նախադասությունը. «...միայն մի մտածեք, որ դա հատուկ է արվել», ինչն էլ, հումորով նշում է կոմպոզիտորը, դառնում է իր հետագա կյանքում պարբերաբար հնչող ֆրագը: Ցավով է պատմում իր «Թափառնիկոս» օպերայի՝ չբեմադրվելու պատմությունը, ուրախությամբ է խոսում Հայաստանի Ջազ նվագախմբի ստեղծման մասին...

Մի խոսքով, գրում է այն, ինչ ապրել է. լավ հիշողությունները՝ լավ տրամադրությամբ, իսկ դառը հիշողությունները՝ հումորով, և ամբողջ այս պատմության մեջ երևում է, որ կոմպոզիտորը երբեք չի դավաճանում երաժշտությանը:

Հուշագրության շնորհիվ բացահայտվում են Ա.Այվազյանի բնավորության որոշ գծեր, ինչպիսիք են ինքնավստահությունը, կազմակերպական մեծ ջիղը, բարձր ճաշակը:

Ծանոթանում ենք նրա նախասիրություններին երաժշտության ասպարեզում: Նա գրում է. “Грешно сознаться, но игра на виолончели никогда не приносила мне столько радостей, сколько творческая, композиторская работа”⁶:

Զգում ենք կոմպոզիտորի սուր հումորը, ինչպես, օրինակ, այս տողերում. “Мой педагог часто пользовался каким-то ветеринарным лексиконом:

⁵ ԳԱԹ, Ա.Այվազյանի ֆոնդ, Արտեմի Այվազյան, №300 – “Я стал гимназистом”, ռուս., 2թ.:

⁶ ԳԱԹ, Ա.Այվազյանի ֆոնդ, Արտեմի Այվազյան, №299 – “Дополнение к сказанному мною”, հուշեր, նոթատետր, ռուս., 28թ.:

“не мычи”, “опусти копыто”⁷:

Այսպիսով, Ա.Այվազյանի գրական ժառանգության մեջ կենտրոնական տեղ գրավող անտիպ հուշագրությունը լրացնում և հարստացնում է երաժիշտ-քաղաքացու և արվեստագետ-գործչի մասին մեր պատկերացումները, առավել ճշմարտացիորեն արտացոլում կոմպոզիտորի կենսական դիրքորոշումը, երաժշտության ասպարեզում հետաքրքրությունների շրջանակը, գեղարվեստական սկզբունքներն ու պատկերացումները, բնավորության գծերը, ինչպես նաև ամբողջացնում կոմպոզիտորի ստեղծագործական ուղու պատկերը: Ռուսաց լեզվով գրված այս յուրօրինակ ինքնակենսագրությունն ուրվագծում է Երևանի գեղարվեստական և երաժշտական կյանքի համայնապատկերը:

Հուշագրության շնորհիվ բացահայտվում են կոմպոզիտորի գործունեության հինգ ոլորտները՝ կատարողական, ստեղծագործական, կազմակերպչական, մանկավարժական և գրական:

Ա.Այվազյանը ստեղծեց իր գրական աշխատություններից գլխավորը՝ հուշագրությունը, ինչը մեզ հնարավորություն է տալիս այսօր նոր կյանք տալու արդեն վաղեմի պատմությանը և հետևելու այդ ժամանակաշրջանի հետաքրքիր իրադարձություններին մի փոքր այլ տեսադաշտից:

Կարծում ենք, որ Ա.Այվազյանի հուշագրությունն անհրաժեշտ է հրատարակել:

МЕМУАРЫ АРТЕМИЯ АЙВАЗЯНА

АННА АЙРАПЕТЯН

Данная статья посвящена рукописным мемуарам композитора, дирижера, виолончелиста, народного артиста Армении, основателя армянской эстрадной музыки Артемия Айвазяна (1902-1975). Мемуары композитора дополняют представления о гражданине-музыканте, искусствоведе Айвазяне, более правдиво отражают его жизненную позицию, круг музыкальных интересов, художественные принципы и интересы, черты характера, а также обобщают творческий путь композитора. Написанная на русском языке автобиография обрисовывает художественную и музыкальную жизнь Еревана. Несмотря на то, что мемуары не загружены многочисленными событиями, Айвазян детально описывает некоторые более яркие и судьбоносные события

⁷ ԳԱԹ, Ա.Այվազյանի ֆոնդ, Արտեմի Այվազյան, №300 – “Я стал гимназистом”, 1911., 2թ.:

своей жизни. Благодаря данным мемуарам раскрываются пять направлений деятельности Айвазяна: исполнительская, композиторская, организаторская, педагогическая и литературная.

Считаем, что данные мемуары необходимо опубликовать.

Ключевые слова – Артемий Айвазян, мемуары.

THE MEMOIRES OF ARTEMI AYVAZYAN

ANNA HAYRAPETYAN

This article dedicated to unpublished memoirs of Artemi Ayvazyan (1902-1975) who was a composer, conductor, cellist, People's Artist of the ASSR, the founder of Armenian national estrada music. The memoirs take the central place in the composer's literary inheritance. The composer's unpublished memories enrich our knowledge about the musician-citizen and art historian, more truthfully representing A. Ayvazyan's life position, the range of his interests in music, artistic principles and ideas, his character traits, as well as summarize the composer's creative life. This unique autobiography written in Russian outlines the life of artistic and musical life of Yerevan. Though the memoirs are not overloaded with abundant events, some of the brightest and fateful parts of his life are presented in detail. Thanks to these memoirs five directions of Aivazyan's activity are revealed: performing, creative, organizational, pedagogical and literary.

We think that these memoires should be published.

Key words – Artemi Ayvazyan, memoires.